

УДК 343.13

ВІТАЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ РОМАНЮК,

викладач кафедри кримінального процесу факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ НА ЕТАПІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Введення в дію КПК України привнесло істотні зміни у зміст та порядок кримінальної процесуальної діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі тих, учасниками яких є неповнолітні. Тому сьогодні важливим є забезпечення слідчих, прокурорів, суддів теоретичним фундаментом, в основу якого слід покласти аналіз існуючої практики та розробку рекомендацій по реалізації КПК України.

Постановка питання аналізу процесуального порядку початку кримінального провадження, учасником якого є неповнолітні, здавалося б не таким актуальним, бо цей етап провадження триває години від негайно до не пізніше 24 годин після подання заяви (ст. 214 КПК України). Однак, з прийняттям нового КПК України виникла ціла низка питань щодо застосування окремих його положень. І від ступеня розуміння їх змісту залежить можливість ефективного виконання завдань кримінального провадження (ст. 2). Це у повній мірі стосується етапу початку кримінального провадження, учасником яких є неповнолітні, адже при його нескладності та начебто практичній простоті реалізації щодо неповнолітнього всі умови процесуальної форми не тільки повинні бути виконані повністю, а й з дотриманням вимог, закріплених у ст. 484 КПК України (здійснення процесуальних дій в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям). Тому, як вже відмічено, актуальним є створення теоретичного підґрунтя для реалізації норм, які визначають початок кримінального провадження, учасником якого є неповнолітні.

Щодо структури процесуальної діяльності на цьому етапі, то фактично мова йде про послідовність відносно відокремлених, але взаємно пов'язаних між собою процесуальних актів (дій), які об'єднані спільною метою. До їх числа, аналізуючи ст. 214 КПК України, віднесемо: подання заяви особою; прийняття та реєстрація заяв; внесення відповідних відомостей до ЄРДР; початок розслідування; повідомлення прокурора слідчим про це.

Цей комплекс процесуальних дій утворює етап початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі і за участі неповнолітніх.

Основною особливістю акту подання заяви про кримінальне правопорушення є те, що відмова у їх прийнятті з огляду на місце і час його учинення, повноту отриманих даних, їх джерела, особистість заявника не допускається (ч. 4 ст. 214 КПК України та п. 2.1. наказу МВС України від 19 листопада 2012 р. № 1050). Відмітимо, що у ст. 7 Закону України «Про звернення громадян» прямо вказано, що забороняється відмова в прийнятті та розгляді звернення з посиланням на політичні погляди, партійну належність, стать, вік, віросповідання, національність громадянина, незнання мови звернення. Це також слід врахувати. З цього приводу звернемо увагу на два моменти: 1) відповідна заява або повідомлення можуть бути подані малолітньою чи неповнолітньою особою; 2) сама заява подана неповнолітнім правопорушником (з'явлення із зізнанням).

Щодо першого моменту, то враховуючи особливість статусу цих осіб, за загальним правилом, вони визнаються особами з частковою та неповною цивільною дієздатністю (ст. 31, 32 ЦК України), а тому юридично значимі дії в інтересах неповнолітніх вчиняють їх законні представники (ст. 16 Закону України «Про звернення громадян»). Тому ми приходимо до висновку що за загальним правилом заяву або повідомлення про злочин в інтересах малолітніх та неповнолітніх подають їх законні представники, але у випадку безпосереднього звернення такої особи до слідчого, прокурора такі заява або повідомлення ними приймається. При цьому особа у віці до 16 років не попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення.

Стосовно другого випадку, то, на жаль, новий КПК України не включив до числа приводів до початку кримінального провадження з'явлення із зізнанням (явка з повинною). Не згадується вона як на джерело інформування про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходить до органу внутрішніх справ і у п. 1.2 наказу МВС України від 19 листопада 2012 р. № 1050. Хоча у ст. 66 КК України прямо вказано, що при призначенні покарання обставиною, яка його пом'якшує, визнається з'явлення із зізнанням. Вважаємо, що ця матеріальна норма повинна віднайти своє належне процесуальне оформлення. Наприклад, такий привід до порушення кримінальної справи як явка з повинною передбачено у ст. 142 КПК РФ, ч. 1 ст. 179 КПК Республіки Казахстан, ч. 1 ст. 169

КПК Республіки Білорусь. І хоча в літературі вказується на негативні приклади реалізації явки з повинною, вважаємо, що цей інститут має право на існування як у матеріальному, так і процесуальному праві. При цьому реалізація пропозицій науковців щодо розвитку та удосконалення з'явлення із зізнанням (явки з повинною), а також врахування рекомендацій судової практики цілком може забезпечити його ефективне функціонування.

З урахуванням цього слід відзначити, що у випадку надходження заяви або повідомлення від неповнолітнього правопорушника: їх зміст заноситься до протоколу усної заяви (повідомлення) про кримінальні правопорушення; така заява реєструється у встановленому законом порядку; про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення така особа попереджатися не повинна.

Однак постає питання про її кримінальний процесуальний статус. Як ми вважаємо, починаючи з моменту подання такої заяви, доцільно передбачити наділення особи відповідними правами для захисту від підозри. Тобто на досудовому слідстві потрібно надати можливість неповнолітньому користуватися правами підозрюваного.

З метою надання неповнолітньому, який з'явився із зізнанням, статусу такого учасника кримінального процесу як підозрюваний пропонуємо повернутися до відповідних пропозицій науковців, які пропонували визнавати особу підозрюваним коли винесена постанова про порушення кримінальної справи щодо неї або допит проводиться з приводу причетності її до злочину. Такий крок не суперечитиме загальному напрямку посилення охорони та захисту прав осіб, які є учасниками кримінального провадження, що проголошений та втілений у новому КПК України.

У частині реєстрації заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, то це пов'язано із обліково-реєстраційними діями працівників правоохоронних органів – наведенням у основних обліково-реєстраційних формах (журнал ЄО, інформаційна підсистема «ФАКТ», ЄРДР тощо) стислих даних про кримінальні правопорушення та інші події.

Стосовно цього етапу початку кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень, учасниками яких є неповнолітні, можна вести мову про його певну специфіку. Вона пов'язана із тим, що під час реєстрації у відповідних облікових документах та електронних базах (єдиному обліку) даних відбувається відображення інформації про кримінальні

правопорушення та їх склад. Зокрема, це може стосуватися суб'єкта злочину. Тобто факту, що певне кримінальне правопорушення вчинено неповнолітнім.

На наш погляд, це має власне правове значення. Так, з точки зору захисту прав та законних інтересів дітей, продовження реалізації сучасних напрямів розвитку сучасного кримінального судочинства та взагалі правової практики випадок вчинення правопорушення неповнолітнім слід розглядати як певний юридичний факт, який обумовлює запровадження дії особливого охоронного режиму, який найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям (ч. 2 ст. 484 КК України). Такий режим повинен діяти вже із самого початку кримінального провадження. Тому є підстави для того, щоб зокрема вказувати на вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім або проти нього із самого початку реєстрації даних.

Якщо проаналізувати ті відомості, які згідно ч. 5 ст. 214 КПК України вносяться до ЄРДР, то ми бачимо, що внесення даних про особу правопорушника не передбачено. Хоча, якщо дослідити низку обліково-реєстраційних документів, які складаються при вчиненні кримінального правопорушення (п. 2.2. наказу Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 р. № 69; п. 8.3. наказу МВС України від 22.10.2012 № 940; п. 1.2., п. 2.5. наказу МВС України від 19 листопада 2012 р. № 1050), ми можемо відмітити, що відомості про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення є даними, які підлягають обліку під час кримінального провадження. Звісно, що на момент початку самого провадження по окремих категоріям кримінальних справ правопорушники можуть бути невідомі, але в разі наявності такої інформації, як ми вважаємо, її слід фіксувати у офіційних документах.

У цьому контексті звернемо увагу, що КПК України не містить заперечення проти можливості фіксації такої інформації у відповідних обліково-реєстраційних документах. Такий висновок ми робимо із аналізу тексту ч. 5 ст. 214 кодексу, де у п. 7 передбачено, що до ЄРДР вносяться інші обставини, передбачені положенням про ЄРДР. Вказівка у облікових документах про участь у кримінальному провадженні неповнолітнього повинна негайно включати у дію механізм додаткового гарантування їх прав та законних інтересів, а також забезпечувати таке з ним поводження, що найменше порушує звичайний уклад їх життя та відповідає віковим та психологічним особливостям неповнолітніх.

Вважаємо, що реалізація наведених рекомендацій сприятиме підвищенню рівня захисту прав та свобод неповнолітніх як учасників кримінальної процесуальної діяльності.

Одержано 17.03.2013